

BABA TÂHİR-İ ‘URYÂN: HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

BABA TAHER-I URYAN: BIOGRAPHY, WORKS, AND LITERARY PERSONALITY

NESİM SÖNMEZ   *

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân, bilge kişiliğiyle, mütevazı yaşantısıyla ve Yüce Yaratıcısına olan tarifsiz aşkıyla insanlık âleminin nadir şahsiyetlerindedir. O, dünya hayatına herhangi bir kıymet biçmeyen, dolayısıyla esas yaşanılacak yerin uhrevî hayat olduğu bilinciyle yaşamış, bunu ifade etmek için de şiirlerinde, dünya malından hiçbir şeye sahip olmayan insan anlamına gelen ‘Uryân mahlasını kullanmıştır. Yaşadığımız bu coğrafyada Bâbâ Tâhir’in şahsiyetinin tanınması ve düşünce dünyasının doğru bir şekilde anlaşılması için bazı gayretler sarf edilmektedir, ancak yapılan bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek zordur. Bu anlamda, söz konusu şahsiyetin ve fikirlerinin doğru anlaşılması adına daha önce yapılan çalışmalara katkı yapmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Araştırmanın ana hedefi İran’ın Lorîstan bölgesinde 11. yüzyılda yaşamış Bâbâ Tâhir’in hayatını ve eserlerini tanıtop edebî şahsiyetini analiz etmektir. Araştırmada yöntem olarak literatür taraması ve el yazması eserlerin bulunduğu kütüphane katalogları tarama tekniğini kullanılarak elde edilen veriler neticesinde ‘Uryân’ın hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti incelenmiştir. Katalogların taranması neticesinde müellifin dübeytilerine ve *el-Kelimâtu’l-kisâr* adlı eserine ulaşılmıştır. Bu bağlamda dübeytîleri; şiirsel yapısı göz önünde bulundurularak nazım türü, nazım birimi, aruz vezni, hece ölçüsü, kafiye düzeni, mahlas ve muhtevası; *el-Kelimâtu’l-kisâr* ise nesir olması hasebiyle sadece muhteva bakımından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân, Lorî, Dübeytî, el-Kelimâtu’l-kisâr, Ehl-i Hak.

Abstract

Baba Taher-i Uryan is one of the rare personalities in the realm of humanity with his sage personality, humble lifestyle, and indescribable love for the Supreme Creator. He lived his life without attaching any value to the worldly existence, thus emphasizing through his poems that the true place to live is the afterlife. Baba Tâher,

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nesimsonmez@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6315-6075.

through his poems and prose works, not only expressed his own thoughts but also warned people about the deceptive aspects of the world, urging them not to fall into the traps of Satan. Efforts have been made to recognize the personality of ‘Uryân in the geography we live in and to understand his world of thought, but it is difficult to say that these efforts have been sufficient. In this sense, this study is conducted to contribute to previous works in terms of correctly recognizing this personality and understanding his ideas. The main aim of the research is to introduce the life and works of Baba Teher, who lived in the 11th century in the Loristan region of today’s Iran, and to analyze his literary personality. As a method in the research, as a result of the data obtained by using the literature review and the library catalog scanning technique with manuscripts, Baba Taher ‘s life, works and literary personality were examined. In this context, the Dubaytis; considering its poetic structure, verse type, verse unit, prosody, syllabic meter, rhyme scheme, pseudonym and its content; al-Kelimâtu’l-kisâr, on the other hand, has been evaluated only in terms of content, since it is prose.

Key Words: Baba Taher-i Uryan, Lorî, Dubeytî, el-Kelimatu’l-kisar, Ehl-i Hak

Giriş

Edebiyat insanlara duygu ve düşüncelerini yazı yolu ile diğer insanlara anlatma imkânını sunmaktadır. Bu nedenle birçok tasavvuf ehli şahsiyet, duygu ve düşüncelerini şiir ya da nesir türünde yazdığı eserlerle dile getirmiştir. Örneğin Fars edebiyatında tasavvufî düşüncelerini yazdığı rubâî türünde şiirlerle dile getiren ilk mutasavvıfın Ebû Said Ebu’l-Hayr (ö. 440/1049) olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Yine Ferîdüddin-i Attar (ö. 618/1221) ve Mevlana (ö. 672/1273) gibi mutasavvıfları manzum türünde ilk eser veren şahsiyetler arasında saymak mümkündür (Öztürk, 2008, 166-167).

Araştırmanın konusu olan Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân da tasavvuf düşüncesinin erken döneminde eser veren mutasavvıf ve şairlerdendir. O, dübeytlerinde içten ifadelerle fena ve tevazuyu işlerken *el-Kelimâtu’l-kisâr* adlı nesir türündeki eserinde de ilim, marifet, ilham vb. tasavvufî konuları vecize türünden kısa cümlelerle dile getirmiştir. Günümüzde dübeytî şiir türünün babası olarak tanımlanan Bâbâ Tâhir, hayatında hakiki ilahi aşkı yaşamış ve yaşadığı aşkla da yanıp kavru lan bir şahsiyettir. Zaman zaman Elvend dağına gidip orada yaratıcısına duyduğu aşkı anlatan şiirler söylemiştir. Bâbâ Tâhir, şiirlerinde duygu ve düşüncelerini dile getirirken doğaya ve tasavvufa ait sembolleri çokça kullanmaktadır. Örneğin onun şiirlerinde gül; vefasızlığı, ümitsizliği ve onun yaşlılığını sembolize etmektedir. O, gülü akıttığı gözyaşlarıyla sularken gül, vefasızlık gösterip onun avucundan uçup gitmektedir. Yine dübeytlerinden anlaşılıyor ki o, hayatı boyunca kalenderîye² ve dervişane bir yaşam tarzını sürdürmüştür. Ayrıca eserleri dikkatlice gözden geçirildiğinde onun Ehl-i Hak ya da başka bir ifadeyle Yaresani³ görüşüne de uzak olmadığı görülecektir. Bu nedendir ki Ehl-i Hak fikrini benimseyen toplulukların edep ve erkânlarına dair yapılan araştırmalarda söz konusu toplulukların pirleri arasında Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın da bulunduğu iddia edilmektedir (Karaca, 2020, 70).

Araştırmanın konusu, İran’ın Loristan bölgesinde bulunan Hemedân şehrinde 10. yüzyılın sonunda dünyaya gelen ve 11. yüzyılın ortalarına kadar yaşayan Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın hayatı, eserleri, veliliği ve edebî şahsiyetinden oluşmaktadır. Bu konuyu seçmemizin amacı, bizden önce yapılan çalışmalarda genel olarak Bâbâ Tâhir’in tasavvufî yönünün ele alınması, edebî yönünün ise ikinci planda kalmasıdır.

2 Kalender ve Kalenderilik: “Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan süfilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak kalenderîye veya kalenderilik adı verilmiştir.” Geniş bilgi için bkz. (Azamat, 2001, 24/253).

3 Yaresanilik: 14. Yüzyılda Sultan Sehak tarafından kurulan, İran’ın batısında ve Irak’ın kuzey bölgelerinde yayılan, eski dinlerden ve aşırı Şii’likten etkilenen bir fırkanın adıdır. Geniş bilgi için bkz. (Algar, 1994, 513-515).

Araştırmamızın amacı, tasavvuf ehli, bir Sufi olan Bâbâ Tâhir'in şiiirlerinden yola çıkarak onun hayatını, eserlerini ve edebî şahsiyetini ortaya koyup araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Araştırmanın başında literatür taraması yapıldı. Daha sonra müellifin, kütüphanelerde bulunan eserlerinin nüshalarına ulaşıp birer faksimileleri temin edildi. Araştırmada Bâbâ Tâhir'in *el-Kelimâtu'l-kisâr ve Divan-ı Bâbâ Tâhir*; Ravendî'nin *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* adlı eseri ile Rıza Kulî Hân'ın *Mecma'u'l-fusehâ* adlı eserinden istifade edildi.

Araştırmada günümüzde ilim dünyasında yapılmış akademik çalışmalardan da istifade edildi. Bu sahada yapılan literatür taramasında konu ile alakalı 2016 yılında Kürtçe olarak Mehmet Nur Yavuzer tarafından "*Bâbâ Tâhir di Wêjeya Kurdî de* (Kürt Edebiyatı'nda Bâbâ Tahir)", Narmîn Mohammed Hussein tarafından 2019 yılında yine Kürtçe olarak "*Di el-Kelimatu'l-Qisara Bâbâ Tâhirê Hemedanî da Taybetmendên Îrfanî* (Bâbâ Tâhir Hemedan'ın el-Kelimâtu'l-kisâr Adlı Eserinde İrfanî Özellikler)" ve Abdülkerim Çelenk tarafından 2019 yılında "*Bâbâ Tâhir-i 'Uryân'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*" adlı yüksek lisans tezlerinin yapıldığı görüldü. Ayrıca Erbil Selahaddin Üniversitesinde İbrahim Ahmed Şivan tarafından 2006 yılında yapılan *Gote Kurdekanê Bâbâ Tâhirî Hemedanî* ile 2015'te yapılan *Raveyî Dûbeytekanî Bâbâ Tâhirî Hemedanî* adlı iki çalışma ile Kadri Yıldırım tarafından 2013 yılında *Bâbâ Tâhirê Uryan Hayatı Görüşleri Divanı* adlı bir çalışmanın olduğu tespit edildi ve söz konusu çalışmalardan da faydalanıldı. Yapılan her bir çalışma kendine özgüdür ve bünyesinde bazı eksiklikleri taşıma ihtimali bulunduğu gibi yapılan bu çalışmanın da bazı eksikliklerinin olma ihtimali elbette vardır. Bu çalışmada, Bâbâ Tâhir'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma Bâbâ Tâhir-i 'Uryân'ın hayatı, eserleri, sufiligi ve edebî şahsiyeti ile sınırlı olup giriş ve sonuç kısmı hariç, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bâbâ Tâhir-i 'Uryân'ın hayatı, ikinci bölümde eserleri, üçüncü bölümde veliliği, dördüncü bölümde de edebî kişiliği irdelenmiştir.

1. Bâbâ Tâhir-i 'Uryân

1.1. Hayatı

Bâbâ Tâhir-i 'Uryân'ın hayatı ile alakalı sahip olduğumuz kesin bilgiler sınırlıdır. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla 11. yüzyılda İran'ın Hemedân bölgesinde yaşayan bir mutasavvıf ve şairdir. 'Uryân'ın hayatından bahseden kaynaklarda bulunan bilgilerde birtakım uyumsuzluklar olmakla beraber kendisinin İran'ın Lorîstan bölgesindeki Hemedân şehrinde olduğu konusunda ittifak vardır (Temo, 2013, 1332; Tenik, 2015, 180). Ayrıca halk tarafından kendisine Lorî lakabının verilmesi ve dübeytîlerinde de Hemedânî mahlasını kullanması onun bu bölgeden olduğunu göstermektedir. Dübeytîlerine göre şairin gerçek adı Tâhir'dir. Adının Tâhir olduğunu kendisi şöyle ifade etmektedir:

Dübeytînin Lorîcesi

Xwudawenda be feryadê dilum res

Kesê bêkes tûyî mû mande bêkes

Heme gûyend Tâhir kesî nedâre

Xwuda yarê men e çi hacetî kes

(Yıldırım, 2013, 141).

Dübeytînin Türkçesi

Tanrım, kalbimin feryadına eriş!

Kimsesizim, sensin kimsesizlerin kimesi

Diyorlar ki Tâhir'in kimesi yoktur

Dostum Allah'tır, ne gerek başka birisi!

Bâbâ Tâhir'in mensubu bulunduğu aile hakkında da kaynaklarda kayda değer bilgiler çok azdır. Bazı araştırmacılara göre Bâbâ Tâhir'in "Bîbî Fâtîma" adında bir kız kardeşi bulunmaktadır (Hal, 1977, 30-31; Leszczynski, 2014, 129). Aşağıda verdiğimiz dübeytîde babasının adının Ferîdûn olduğuna dair bir bilgi geçmektedir, ancak

söz konusu bu dübeytinin şaire ait olduğu kesin olarak ispatlanamamıştır.

Dübeytinin Lorîçesi

Ezîza merdî ez na merdî nayî

Fixân û nale ez bîderdî nayî

Heqîqet şinew ez pûr-i Ferîdûn

Ki şu 'le ez tennurê serdî nayî

(Yıldırım, 2013, 352).

Dübeytinin Türkçesi

Azizim! Mertlik çıkmaz namert olandan

Feryat ile figan çıkmaz dertsiz olandan

Sen Feridun'un oğlundan işit hakikatleri

Ki alev çıkmaz soğuk tandırdan

İlgili araştırmacılar Bâbâ Tâhir'in doğum ve ölümü hakkında farklı farklı tarihler vermektedirler. İranlı şair, edebiyat tarihçisi ve devlet adamı Rıza Kulî Hân Hidayet (ö. 1288/1871) herhangi bir kaynağa atıf yapmadan Bâbâ Tâhir'in Deylemler döneminde yaşadığını ve 1010 yılında vefat ettiği bilgisini vermektedir (Hidayet, 1381, 1197). Son dönem bazı edebiyat tarihçileri, 'Uryân'ın dübeytleri üzerinde yaptıkları çalışmalar neticesinde onun doğum tarihi hakkında bir kanaate varmışlardır. Bu araştırmacılara göre Bâbâ Tâhir'in;

Dübeytinin Lorîçesi

Mû an bahr em ke der zerf âmedestem

Çû nuqte ber serê herf âmedestem

Be her elfî elif-kaddî ber âye

Elif-kadd em ke der elf âmedestem

(Yıldırım, 2013, 171)

Dübeytinin Türkçesi

Ben o denizim ki küp içinde geldim

Nokta gibi harfin üstüne geldim

Her bin yılda bir elif boylu biri gelir

Ben o elif boyluyum ki binde geldim

dübeytinde kullandığı 'elif-kadd, bahr ve elf' kelimeleri ile doğum tarihi arasında bir bağ olduğunu, bu kelimeler ebcele hesabına göre hesaplandığında şairin doğum tarihinin elde edileceğini söylemektedirler. Araştırmacılar, yukarıdaki beyitte geçen söz konusu kelimeleri şayan-ı dikkat bir şekilde yorumlamışlardır. Onlara göre elif boylu manasında kullanılan "elif-kadd" terkininin harfleri ebcele hesabına göre 215 rakamına karşılık gelir. Bu rakam, Arapça 'bahr' kelimesinin mukabili olan 'derya' kelimesi ve şairin esas adı olan Tâhir kelimesi ile aynı kıymettedir. Ebcele hesabına göre "elf" kelimesinin karşılığı olan 111 rakamı ile "elif-kadd" terkininden elde edilen 215 rakamı, cem edildiğinde ortaya çıkan 326/936 tarihi şairin doğum tarihi olarak kabul edilmektedir (Haznedar, 2001, 185; Secâdî, 1389, 180). Yukarıda verilen dübeytîyi yorumlayan Reşid Yasmî ise Bâbâ Tâhir'in doğum tarihinin 390/999 ya da 391/1000 olduğunu söylemektedir. (Yasmî, 1375, 53).

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Bâbâ Tâhir'den bahseden en eski kaynak Ebû Bekr Necmüddîn Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî'nin (ö. 603/1207'den sonra) *Râhetü's- sudûr ve ayetü's-surûr der tarih-i âli selçûk* adlı eseridir. Râvendî, eserinde Selçukluların tarih sahnesine çıkışlarından son hükümdar Sultan 2. Tuğrul'un (ö. 590/1194) ölümüne kadar olan zaman dilimini ele almaktadır. Müellif, Selçuklu Devletinin kurucusu Tuğrul Bey'in (ö. 455/1063) hayatından bahsederken Bâbâ Tâhir ile alakalı bir anekdota yer vermektedir. Râvendî'nin naklettiğine göre Tuğrul Bey bir gün veziri Ebû Nasr el-Kindî ile Hemedân'a gider, şehrin girişinde Bâbâ Tâhir, Bâbâ Ca'fer ve Şeyh Hamşâ adında yörenin saygın üç şahsiyeti ile karşılaşır. Bâbâ Tâhir, Tuğrul Bey'e: "Ey Türk, Müslümanları nasıl idare edeceksin?" diye sorar. "Nasıl emir buyurursanız öyle yaparım" der. Bâbâ Tâhir: "Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder..." mealindeki Nahl Süresinin 16/90. ayetini okuyarak bu ayetin hükümleri doğrultusunda muamele etmesini ister. Tuğrul Bey'de: "Evet, Allah'ın inayetiyle böyle davranacağım." der (Râvendî, 1999,

97). Bu anekdot, Bâbâ Tâhir'in ölüm tarihini 447/1055'ten sonrasına götürmektedir. Çünkü Tuğrul Bey'in Hemedân'a gelişi bu tarihlere aittir. Şayet Râvendî'nin naklettiği bu bilgi esas alınırsa Bâbâ Tâhir'in söz konusu tarihte hayatta olması gerekir. Ne var ki Bâbâ Tâhir'in, Deylemlerin yani Büveyhilerin 435/1043'teki seferine kadar Hemedândaki hâkimiyetleri devam eden Kâkûyîler (1007-1051) döneminde yaşadığı bilgisini nokta-i nazardan kaçırmamak gerekir (Minorsky, 1970, 167). Bu nedenle Râvendî'nin verdiği bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerektiği kanaatini taşımaktayız. Konu ile alakalı araştırmalar yapan bazı tarihçiler de Râvendî'nin naklettiği bu bilgiye temkinli yaklaşmaktadırlar (Zeki Bey, 2005, 74-75; Takane, 2008, 18).

Yaptığımız araştırmada müellifin doğum tarihi hakkında kaynaklarda kesin bilgilere rastlamadığımız gibi ölüm tarihi hakkında da kesin bilgiler ulaşamadık. Bazı kaynaklarda Bâbâ Tâhir'in, İbn Sina'nın (ö. 428/1037) çağdaşı olduğuna dair bilgilerin yer alması onun, 447/1050'de veya bu tarihten sonra ölme olasılığını güçlendirmektedir. Bâbâ Tâhir-i 'Uryân'ın, Aynülküdat el-Hemedânî'nin (ö. 525/1131) idamına şahit olduğuna dair rivayetlerin uydurma olabileceğinden bu türden bilgilere de itibar etmemek gerekir (Minorsky, 1970, 167). Maruf Haznedar gibi bazı edebiyat tarihçilerine göre Bâbâ Tâhir 401/1010 yılında vefat etmiştir (Haznedar, 2001, 185). Ravendî'nin verdiği bilgiler dikkate alınırsa Bâbâ Tâhir'in, ölümü 401/1010 tarihinde değil de 447/1055 ya da daha ileri bir tarihte olması kuvvetle muhtemeldir (Doski ü Selefî, 47-49). Hemedan'da vefat eden Bâbâ Tâhir'in kabri şehrin kuzey batısında yer alan Bûn-i Bâzâr adında bir mahallede küçük bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Minorsky'nin verdiği bilgilere göre kabrinin yanına sadık müridi olan Fâtıma adında bir kadın ile Mirza Ali Naki Kavsarî adında bir erkek defnedilmiştir (Minorsky, 1970, 167). Bazı kaynaklara göre Fâtıma Hanım, Bâbâ Tâhir'in sütannesidir (Hal, 1977, 30-31). Günümüzde mezarının üstünde bir anıt inşa edilmiş ve duvarları şairin şiirleriyle süslenmiştir.

2. Bâbâ Tâhir'in Eserleri

Tezkirelerde Bâbâ Tâhir-i 'Uryân ile alakalı çok az bilgi bulunduğundan 19. yüzyıla kadar çok tanınan bir şahsiyet değildi. Ancak bu yüzyıldan itibaren şarkiyatçıların yaptıkları araştırmalar neticesinde kendisi hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Söz konusu bilgiler arasında müellife ait Lorî lehçesiye yazılmış dübeytîler ve gazel nazım türünde birkaç şiiri de bulunmaktadır. Daha sonra Doğu edebiyatı üzerinde araştırmalar yapan edebiyat tarihçileri, Bâbâ Tâhir'e ait 87 dübeytî tespit etmişlerdir. İranlı şair ve ilim adamı Vâhid-i Destgirdî'nin (1880-1942) yaptığı araştırmalardan yola çıkarak dübeytîlerin sayısını 87'den 296'ya gazel sayısını da dörde çıkarmıştır. Destgirdî, bu şiirleri "*Divân-ı Kâmil-i Bâbâ Tâhir-i 'Uryân*" adıyla Tahran'da 1306 H.Ş. yılında neşretmiştir (Kantar, 1994, 9/211; Yazıcı, 1991, 4/371).

Bâbâ Tâhir'in Lorî lehçesi ile söylediği dübeytîlerin yanı sıra Arapça nesir türünde kaleme aldığı *el-Kelimâtu'l-kisâr* adlı bir eserleri de bulunmaktadır. Söz konusu eserler aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecektir.

2.1. Şiirleri

Bu başlık altında Bâbâ Tâhir'in söylediği dübeytîler, gazeller ve bendler hakkında bilgi verilecektir.

2.1.1. Dübeytîleri

İki beyit anlamına gelen "dübeytî", doğu edebiyatında dört mısradan oluşan şiir demektir (Adak, 2019, 622-623). Dübeytî "du" ve "beyt" olmak üzere iki kelimeden oluşan mürekkep bir isimdir. Farsça da "do" Kürtçe de ise "du" şeklinde ifade edilen bu kelime "iki" anlamına gelmektedir. Beyt ise Arapça olup "ev, mesken, hane, oda, oba, çadır, konak, köşk, geceyi geçirme yeri; şan, şeref; aile, evlenmek;

mezar, kabir; kilim, keçe, döşek gibi ev eşyası ve iki mısradan mürekkep manzume” anlamlarına gelmektedir (Mütercim Asım, 2013, 1/553). Her iki kelimenin yani “du” ve “beyt” kelimelerinin terkiibiyle dübeytî kavramı elde edilmiştir. Dübeytîler, klasik edebiyatta kullanılan en eski nazım türlerinden biri olup kaynaklarda ifade edildiğine göre en eski dübeytî örnekleri Mahmud-i Varrak (öl. 221/835) tarafından verilmiştir (Deniz, 2006, 81). Mahmud-i Varrak’tan yaklaşık bir asır sonra dünyaya gelen Bâbâ Tâhir’in dübeytîleri doğu edebiyatında en çok tanınan ve bilinen dübeytîlerdir.

Klasik edebiyatın bir nazım türü olan dübeytî ile rubâî, önceleri özellikle nazariyat kitaplarında terim olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktaydı. Ancak daha sonra bu nazım türleri gerek vezin ve gerekse anlam bakımından birbirlerinden uzaklaşarak kendi başlarına birer nazım birimini oluşturmuşlardır (Gerdi, 1999, 264). Örneğin dübeytî genellikle aruz vezninin “hezec-i müseddes-i mahzûf” kalıbı ile yazılırken rubâî, “hezec-i mekfuf-i maksurd” kalıbı ile yazılmaktadır. Dübeytîler üzerinde önemli bir araştırma yapan Sabahat Deniz, rubâî ile dübeytî nazım şekli arasındaki farkı anlatırken; rubâînin, dörtlük halinde olan bir nazım şekli olduğunu dübeytî ise iki beyitten oluşan bir nazım şekli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca rubâînin, kendine has aruz kalıpları olduğunu, dübeytînin ise özel aruz kalıplarının olmadığını, kafiye türü de her iki nazım şeklinde de aynı olduğunu söylemektedir (Deniz, 2006, 91). Nazım şekli bakımından dübeytî ile rubâî arasındaki en önemli fark dübeytînin sadece iki beyit şeklinde yani beyit esaslı olmasıdır, rubâî ise şekil bakımından mısra esaslı yani dört mısralı bir nazım birimi olmasıdır.

Dübeytînin kafiye düzeni genel olarak aa xa (bazen de aa aa, xa xa) şeklinde gelmektedir. Aruz kalıbı olarak da daha çok hezec bahrinin hezec-i müseddes-i mahzûf yani “mefâilun, mefâilun, feûlun” kalıbı kullanılmaktadır (Adak, 2019, 626). Ancak Divan edebiyatında farklı farklı bahirlerde de dübeytîler yazılmıştır, lâkin kahır ekseriyetle kullanılan bahir, hezec bahridir (Deniz, 2006, 87). “Bu nazım türünden amaç az söz ile çok şeyi etkili bir üslup ile söylemektir. *Dübeytî*lerde konu bakımından herhangi bir sınırlama söz konusu olmadığından gerek beşeri ve gerekse uhrevî hayata dair her şey seçilebilir” (Sönmez, 2021, 2/184). Konu bakımından methiye, hiciv, felsefî bir fikir, dinî ve tasavvufî bir görüş, dua vs. konularında yazılan dübeytîler mevcuttur. Dübeytîde şair, asıl söylemek istediğini rubâînin aksine her iki beyitte de söyleyebilir. Ayrıca her iki beyit arasında konu bütünlüğü bulunmaktadır. Şairlerin, bu nazım türünde mahlas kullanmaları ise nadirattandır (Öztürk, 2008, 35/176-177; Deniz, 2006, 90).

Dübeytî nazım biriminin ilk temsilcileri Fars edebiyatında Mahmud-i Varrak (öl. 221/835) ve Ömer Hayyam (ö. 1135), Türk edebiyatında ‘Azmişâde Haleti (ö. 1630), Kürt edebiyatında ise Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’dır (Karataş, 2011, 493-494).

Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın dübeytîleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek şarkiyatçılar ve gerekse edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından derlenerek yayınlamaya başlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde Bâbâ Tâhir’in dübeytîlerinin el yazmalarına ulaşılmıştır. Bulunan bu el yazmalardan bir nüsha da Konya Etnografya Müzesinde 2530 numara ile kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüshada Bâbâ Tâhir’e ait olduğu tespit edilen 2 bend ve 8 dübeytî bulunmaktadır. Söz konusu nüsha 1444 yılında Bahuddîn Kumi tarafından yazılmıştır. Günümüzde Bâbâ Tâhir’in dübeytîleri birçok yayınevi tarafından da yayınlanmıştır (Yavuzer, 2016, 89-94). Örneğin istifade ettiğimiz Kadri Yıldırım’ın *Bâbâ Tâhir’ ‘Uryân Hayatı Görüşleri Divanı* adlı çalışmasında Bâbâ Tâhir’e ait 292 dübeytî bulunmaktadır. Bu çalışmanın ekinde Bahuddîn Kumi tarafından yazılmış ve Konya Etnografya Müzesinde 2530 numara ile kayıtlı bulunan nüshadan bazı örnekler verilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân, dübeytilerini aruz vezni- nin hezec bahrinin “mefâilun mefâilun feûlun” kalıbıyla yazmıştır. Dübeyteler gözden geçirildiğinde şairin, aruz veznini kullanmada oldukça mahir olduğu görülecektir. Bâbâ Tâhir, dübeytelerinde aruz vezni yanında hece ölçüsünü de ustaca kullanmıştır. Yer yer değişiklikler olmasına karşın on birli hece ölçüsünü tercih etmiştir. Dübeytelerinin kafiyesi ise “aaxa” şeklindedir, ancak az da olsa bazı dübeytelerde “aaaa” kafiye şekli de vardır. Aşağıdaki dübeytîde kafiye düzeni ve aruz kalıbı verilmiştir.

Me fa î lun/ Me fa î lun/ Fe û lun

+ - - - / + - - - / + - - -

Ne mî pur sî/ zi ya rê dil/ fî kâ rût

Ki wa ki yan/ gu zeşt bax û/ be hâ rût

(Yıldırım, 2013, 105)

Beytin Türkçesi

Sormazsın artık gönlü gamlı yârinî

Bağı ve baharı kimlerle geçirdiğini

Bâbâ Tâhir’in dübeyteleri, genel olarak lirik tarzında yazılmış şiirler olup ahiret hayatı, tasavvuf, aşk, tabiat vb. konuları ihtiva etmektedir. Bâbâ Tâhir, dübeytelerinde sık sık aşk ve aşkın yakıcılığından bahsetmektedir. Bu açıdan onun bahsettiği aşk, hem yanan hem de yakan bir aşktır demek mümkündür.

Bâbâ Tâhir, duygu ve düşüncelerini kelimelere dökerken gerek doğaya ait ve gerekse tasavvufi sembolleri fazla kullandığını görmekteyiz. Örneğin dübeytelerinde bülbül, şahin, ceylan, hüma, baykuş vb.; fauna yani hayvan sembollerinin yanında flora yani bitki sembollerini de sıkça kullanmıştır. Bu bağlamda onun dübeytelerinde çınar, servi, ardıç, çam fıstığı, şimşir gibi ağaç türleri ile gonca, gül, sümbül, diken, yasemin, nilüfer gibi çiçek türleri sıklıkla geçmektedir.

Aşağıda Bâbâ Tâhir’in dübeytelerden bazı örnekler Türkçeleriyle verilmiştir.

Dübeytînin Lorîcesî

Bê te ya Reb be gulşen gul merûya

Eger rûya keseş hergiz mebûya

Bê te herkes be xende leb guşaye

Ruxuş ez xwûnê dil hergiz meşûya

(Yıldırım, 2013, 101).

Dilut ey sengdil ber ma nesûcî

Eceb nebved eger xârâ nesûcî

Besûcem ta besûcûnem dilut ra

Der azer copê ter tenha nesûcî

(Yıldırım, 2013, 297)

Zi xworîn çehreet efrûteter bî

Tîrê işqut be canum rûteter bî

Mi ra exter buved xalê siyâhut

Zi mû yâra ke exter sûteter bî

(Yıldırım, 2013, 387)

Dübeytînin Türkçesi

Rabbim, sensiz gülistanda gül açılmasın

Eğer açarsa da kimseler hiç koklamasın

Sensiz gülmek için dudak açan kimse

Yüzünü kalbinin kanından (başka şeyle)

yıkamasın

Ey taş kalpli! Gönlün bana acımaz

Tuhaf değildir, eğer taş yanmazsa

Ben yanayım ki kalbini de yakayım

Çünkü yeşil ağaç tek başına yanmaz

Güneşten daha aydınlıktır yüzünün ışığı

Can yaram daha derin, aşk okunun açtığı

Yüzündeki siyah ben benim için yıldızdır

Bence yıldızdan parlaktır yârin aydınlığı

2.1.2. Gazelleri

Gazel kelimesi etimolojik olarak Arapça kökenli olup “Mahbûbenin hüsn ve cemâlîni meth ederek kendisine takılma, bu yolda şiir söyleyerek mahbube ile eğlenmek, kadınlarla aşk üzerine tatlı ve hoş sözler ile sohbet etmek, yün eğirmek, kur yapmak, güzel sözlerle ve benzeri şeylerle kadının sevgisini kazanmak, güzel duyguları şiirle ifade etmek” anlamlarına gelmektedir (Sami, 1998, 966). Gazel, edebî bir kavram olarak, “aşk, muhabbet ve aşiret hakkında beş on beyitten mürekkep şiir; uzunluğu beş ile on beş beyit arasında değişebilen, ilk beytin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerin ikinci mısraları birinci beyitle aynı kafiyeli, özellikle aşk, güzellik, içki konularını lirik bir biçimde işleyen bir nazım biçimi” şeklinde tarif edilmiştir (Ateş, 1970, 4/730).

Bugüne kadar gerek şarkiyatçılar ve gerekse edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından nüsha farkları da göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalar neticesinde Bâbâ Tâhir’e ait olduğu söylenen dört gazel tespit edilmiştir. Ancak yapılan bu araştırmalarda söz konusu şiirlerin bazı beyitlerinin hangi şiirine ait olduğu net olarak tespit edilmiş değildir. Bundan dolayı gazellerin beyit sayıları net bir şekilde saptanamamıştır. Kadri Yıldırım, yaptığı çalışmada birinci gazelin 21, ikinci gazelin 13, üçüncü gazelin 9, dördüncü gazelin beyit sayısını da 6 olarak vermektedir (Yıldırım, 2013, 46-53).

Bâbâ Tâhir’in bir gazelinin bazı beyitleri Türkçesiyle birlikte aşağıda verilmiştir.

Gazelin Lorîçesi

Mû an miskîn tezerwê bêpêr estem
Mû an sûzende şemê bêser estem

Heme der aşîyanî dîrum nişîn
Der în wîrane murxê bêper estem

Bedîn merdânegî hestem çunân xwâr
Te pindarî ki be be serê micmer estem

Dilâ na murde âsâyîş nebînî!
Ki mû ta cân ne dâdem wa ne restem

Dil ez âlâle rûyan sûte dîrum
Ezînan der rekû can neşter estem
(Yıldırım, 2013, 52-53)

2.1.3. Bendleri

Klasik edebiyatta bend, başından sonuna kadar aynı vezinde çok beyitli parçalardan meydana gelen şiirlerin her bir bölümüne verilen addır (Pala, 2013, 66). Bâbâ Tâhir’e ait bir bend şöyledir:

Gazelin Türkçesi

Ben o kanatsız miskin sülün kuşuyum
Ben ateşin o başı yanmış bir mumuyum

Herkesin bir yuvası var, orda yaşıyor
Bense bu viranede kanatsız bir kuşum

Bu yiğitliğim ile o kadar zayıfım ki
Sanki bir cemre üzerinde oturmuşum

Gönül ölmeden huzur bulamazsın
Ben can vermeden olgunlaşmam

Lale yüzlülerden yanmış bir gönlüm var
Onlar elinden, damar ve canda neşter var

Bendin Lorîcesî

Zaricem di wîdayê mûric edxwerd
Mûric ani dû desteş û Xwuda derd
Nagehan bamed an baz wi darî
Zariceş kuşt û mûran zaric edxwerd
Daliç Elwend kûhan kerd perwaz
Bazeş bekuşt û xwûneş pak waxwerd
Bemed neçîrwan derdên wedayên
Bewekdeş tîr û dal ej kar bederd
Beşe neçîrwan destut wucad est
Ce înet wedkere ej kar bederd
Fena mî neşe îniwed ke men kerd
Be men hem an keren her wed ke men kerd

(Yıldırım, 2013, 43-44).

Bendin Türkçesi

Gördüm keklik, karınca yemini yedi
 Karınca iki elini açıp Allah'a yöneldi
 Birden bire bir av şahini oraya geldi
 Kekliği öldürdü karıncalar onu yedi
 Elvend dağından bu kez kartal geldi
 Şahini öldürdü, kanını içip onu yedi
 Sonra gamlı ve huysuz bir avcı geldi
 Bir ok atarak kartalın işini bitiriverdi
 Yaşa avcı, ellerin hiç dert görmesin!
 Zira kötü kötülüğün cezasını çeksin
 Ben de kötüyüm bu bana da kalmayacak
 Ne kötülük etmişsem bana da yapılacak

2.2. Bâbâ Tâhir'in el-Kelimâtu'l-kisâr İsimli Eseri

Bâbâ Tâhir, *el-Kelimâtu'l-kisâr* (Özlü Sözler) adlı eserini Arapça kaleme almıştır. Konu itibarıyla müellif, bu eserde tasavvufun tanımını yaparak onun, temel ilkelerini ve konularını kısa ve özlü sözlerle ifade etmiştir. Bâbâ Tâhir tasavvufu, yaşadığı manevi haller bağlamında tarif etmesinden kaynaklı birden çok tanımını yapmıştır. Örneğin Bâbâ Tâhir, dünyevi bir maksatla zikir yapanı saray bekçisine benzetmekte Allah rızası için zikir yapanı da bahçıvana benzetmektedir. Ona göre saray bekçisi, kralı korumanın karşılığı olarak ücret alırken bahçıvanın ücreti bahçesine ektiği ürünleri toplamaktır. Bâbâ Tâhir, bu eserinde tasavvufi kavramları tarif ederken onlara bilinen genel tariflerin dışında başka anlamlar da yüklemektedir. Örneğin genel geçer tarife göre “zühd” kavramı dünya nimetlerinden uzaklaşmaktır ancak ona göre zühd, “*Ez-Zühdü terku na'imi 'd-dunyâ ve 'l-âhire*” yani dünya nimetlerinin yanında ahiret nimetlerinden de uzaklaşmaktır (Şivan, 2006, 174).

El-Kelimâtu'l-kisâr, arifler ve mutasavvıflar tarafından büyük bir ilgi ve alaka görmüş dolayısıyla eserin daha iyi anlaşılabilmesi adına birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhlere Aynülkudât el-Hemedânî'ye (ö. 525/1131) isnat edilen bir şerh ile müellifi meçhul başka bir şahsa atfedilen şerhi misal vermek mümkündür (Şivan, 2006, 3). *El-Kelimâtu'l-kisâr* adlı bu esere Molla Sultan Ali Gunâbâdî tarafından *Tevzih-i Şerh-i Fârisi Ber Kelimât-ı Kisâr-ı Şeyh-i Ecel Bâbâ Tâhir-i 'Uryân* adıyla yazılan bir şerh 1955 yılında Tahran'da Sâlih Hüseyinî Emir Süleymânî Yayınları tarafından basılmıştır (Gunâbâdî, 1955, 11).

Bu çalışmanın ekinde Aynülkudât el-Hemedânî tarafından *el-Kelimâtu'l-kisâr* için yapılan şerhin Tahran'da Kitaphane-i Meclis-i Şura-yı Millide bulunan orijinal nüshasından bazı örnekler verilmiştir. Aynülkudât el-Hemedânî, söz konusu eseri önce Arapçadan Farsçaya çevirmiş daha sonra şerhini yapmıştır. Eser, 51 bâbdan oluşup içinde Bâbâ Tâhir'e ait 421 özlü söz ve bunların şerhi bulunmaktadır (Şivan, 2006, 3).

El-Kelimâtu 'l-kisâr adlı bu eser, yirmi üç bâb ve aşağı yukarı 421 veciz sözden meydana gelip eserde konu bakımından tasavvuf ilminin inceliklerine değinilmiş; ilim, marifet, ilham, akıl, nefis, bela, kalp, dünya ve ahiret, mecaz ve hakikat, işaret, vecd, işitme, zikir, gaffet, muşâhade, hıfz, irade, talep, feraset, sekr, fakr, zuhd, tevekkül, sabır, ubûdiyet, muhabbet, dava, gayret, vakit, ölüm ve hayat, fena ve bekâ, kavuşma ve ayrılık, tevhid, tasavvuf, tarikat, mekr ve istidrac, ehl-i sülûkun tabakaları, hakkı söylemek, gurbet vb. birçok konu ele alınarak söz konusu konularla alakalı kavramların şayet var ise zıt manaları da verilerek izah edilmiştir (Gunâbâdî, 1955).

El-Kelimâtu 'l-kisâr' da yer alan özlü sözlerden bazıları tercümeleriyle aşağıda misal olarak verilmiştir.

"El- 'İlmu yehmiluhu, ve 'l-vecdu yedhuluğu, ve 'l-hekiyketu tedyinuhu, ve 'l-ma 'rifetu tu 'nisuhu" (Şivan, 2006, 12) (İlim kişiyi hedefine doğru taşır, vecd hedefe dâhil eder, hakikat onu Hak'a yaklaştırır, ma'rifet ise onu Hak ile yoldaş eder.) (Sönmez, 2021, 2/188).

"El- 'İlmu tâcu 'l- 'ârifi, ve 'l-ma 'rifetu tâcu 'l- 'âlimi" (Sönmez, 2021, 2/188) (İlim arifin tacıdır, marifet ise âlimin tacıdır) (Sönmez, 2021, 2/188).

"Leyse beyne 'n-nefsi ve 'l-kiyâmeti illâ nefis" (Şivan, 2006, 72) (Nefis ile kıyamet arasında sadece nefis vardır).

"El-Fakru behru 'l-belâi, ve 'l- 'ilmu sefînetun ve 'l-vecdu mevcetun, fe izâ câe 'l-mevcu garağa 's-sefînetu" (Fakirlik bela denizidir, ilim gemidir, vecd dalgadır, dalga geldiğinde gemi batır) (Şivan, 2006, 166)

"Ez-Zühdü terku na 'imi 'd-dunyâ ve 'l-âhireti"(Zühd, dünya ve ahiret nimetlerini terketmektir) (Şivan, 2006, 174).

"El-İhlasu nisyânu 'l-mulâhazâti"(İhlas, bütün mülahazaları unutmaktır.) (Şivan, 2006, 180)

"Kâbülu 'l-medhi bi 'n-nefsi şirkun, ve bi 'l-hakki tevhidun"(Şivan, 2006, 245) (Nefisten dolayı övünmeyi kabul etmek şirk, Hak için kabul etmek ise tevhitir.) (Sönmez, 2021, 2/188).

"Et-Tasavvûfu ihlâku 'l-emvâli"(Şivan, 2006, 247) (Tasavvuf, mala-mülke değer vermemektir.) (Sönmez, 2021, 2/188).

"En-Nâsu selâsetun, 'arifun, 'alimun ve mürîdun. Fe emme 'l- 'arifu fe hüve li Rabbihî düne hazzihî, ve emme 'l- 'alimu fe hüve li 'ilmihi ma 'a hazzihî, ve emme 'l- 'muridu fe hüve li muradihi bi r 'uyeti hazzihî" (Şivan, 2006, 263) (Üç farklı insan tipi vardır: ârif, âlim ve murid. Ârif, hazzına değil, rabbine bağlıdır; âlim, hazzıyla beraber amelîne bağlıdır; mürîd ise hazzını gözeterek muradına bağlıdır.) (Sönmez, 2021, 2/188).

3. Bâbâ Tâhir'in Veliliği

Velî, kavramı Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kavramdır. Sözlüklerde "yakınlık, sahip, dost, yardım eden, koruyan; yardım edilen, korunan vb." anlamlara gelmektedir, çoğulu ise evliyâ yani velilerdir (İbn Manzûr, 1890, 2/15/406). Nitekim Kur'an'da "... Allah da mü'minlerin dostudur" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, 3/68) olduğunu ifade eden ayetler mevcuttur. Hz. Peygamber'in bazı

hadislerinde de veli kavramının yukarıdaki anlamlıya geçtiğini görmek mümkündür.

Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]) gibi mutasavvıf şairler hakkında olduğu gibi Bâbâ Tâhîr-i ‘Uryân’ın da hayatı ve kerametleri hakkında bazı menkıbeler rivayet edilmiştir. Menkıbe kelimesi Arapça menşeli olup sözlükte “bir kimsenin erdem ve kahramanlıklarını anlatan hikâye, epos, vb.” manalara gelir (Komisyon, 1996, 943). Menkıbeler, hayatın gerçekleriyle pek alakası olmayan ya da olsa bile zamanla tağyir edilen hikâyelerden ibarettir (Şahin, 2004, 19/112-114). Biz bu başlık altında Bâbâ Tâhîr hakkında rivayet edilen menkıbelerden bazılarına yer vereceğiz.

Rivayet edildiğine göre Bâbâ Tâhîr, yaşadığı Hemedân şehrinde bulunan Elvend dağına zaman zaman gidip odun toplar sonra da topladığı bu odunları getirip şehirde satarak geçimini sağlardı. Bir gün yaşadığı şehirde bulunan medreselerde ilim tahsil etmekle meşgul olan talebelere gidip onlarla sohbet eder. Sohbet esnasında bir ara talebelere “ilim tahsil etmek için ne yapmak lazım” diye sorar. Talebeler de onunla eylemek adına medresenin bahçesinde bulunan havuzu göstererek “kış mevsiminde bu buzlu havuza bir gecede kırk defa girip çıkmak lazım” diye cevap verirler. İlim tahsil etmeye karar vermiş olan Bâbâ Tâhîr, kendisine verilen bu cevabı sahih kabul ederek söz konusu eylemi yapmaya karar verir. Bir kış gecesi havuzun kenarına gidip buz tabakasını kırdıktan sonra soğuk suya kırk defa dalıp çıkar. Yapılan bu eylem neticesinde kendisine gelen manevi bir işaretle zihni tekâmüle erer. Söz konusu eylemi geçirdiği gecenin sabahında medreseye gidip talebelerle ilmi münazaralara katılarak çok başarılı bir performans sergiler. Bâbâ Tâhîr, yaptığı bu davranışla etrafındaki herkesi hayretler içinde bırakır. Kendisine, bir gece gibi kısa bir sürede elde ettiği bu başarının sırrını soranlara şu meşhur Arapça vecizeyle cevap verir: “وَإِيذُكَ تَشِيءُ مَا” *Emseytu Kurdiyyen ve esbehtu Arebiyyen*” yani “Kürt olarak geceleddim, Arap olarak sabahladım”. Arapça olan bu ifadenin Bâbâ Tâhîr dışında Ebu’l Vefa el-Kürdi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi bazı sufiler tarafından da kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir (Hal, 1977, 13-15). Bu menkıbe özellikle Hemedan şehrinde dilden dile dolaşmakta ve birçok kişi tarafından bilinmektedir.

Rivayet edildiğine göre Bâbâ Tâhîr, Hemedân’ın karı ve soğuğu ile meşhur Elvend dağında bir baraka inşa edip bazen orada kalırdı. Barakada kaldığı vakitlerde bazen hararetle Allah Teâlâ’yı zikre dalar, bu esnada vücudunun harareti o derece yükselirdi ki bu hararetin tesiriyle etrafında bulunan karlar erirdi (Minorsky, 1970, 2/169).

Bâbâ Tâhîr’in veliliği ile alakalı anlatılan başka bir menkıbeye göre de O’nun astrolojiye ilgi duyan ve zihni sürekli yıldızlarla meşgul olan bir yeğeni vardı. Bir gün bir yıldızın bulunduğu konumu ile alakalı epeyce kafa yorar ancak, elle tutulur herhangi bir sonuca ulaşamaz. Bunun üzerine amcası Bâbâ Tâhîr’e danışmaya karar verir. Elvend dağındaki kulübesinde bulunan amcasına gider, kulübeden içeri girdiğinde amcasını yerde yüzükoyun bir halde Allah’a ibadet ederken görür. Kendi kendine “bu vaziyet şeriata uygun” değildir der. Ama amcasının bu hareketi yapış nedenini de merak eder. Allah Teâlâ’nın sevgili kulu olan Bâbâ Tâhîr, Yüce Yaratıcısının yardımıyla yeğenin zihninden geçirdiklerini anlar. Merakını gidermek için ona şöyle der. “Sevgili yeğenim! Bu vaziyette uyumak mekruhtur. Ancak, ben uyanığım.” daha sonra yeğenin günlerce düşünüp cevabını aradığı sorusunu kendisine sormasına imkân vermeden, önce altmış adımlık bir çizim çizer. Daha sonra “senin aradığın şey budur” der. Böylece yeğeni aradığı cevabı bulur (Cevad, 1384, 54-55).

Başka bir rivayette de veliliği ile alakalı şu menkıbeye yer verilmektedir. Loristanlı Şah Huşin bir gün dostlarıyla Hemedan’a gider. Şah Huşin ve arkadaşları Hemedan’a vardıklarında şehir halkı onları karşılar. Her biri onları misafir etmek istediğini söyler. Şah Huşin, halktan hiç kimsenin kırılmasını istemez, bunun üzerine:

“Atımın dizginini serbest bırakıyorum, kimin kapısında durursa ona misafir olacağız” der ve atının dizginini bırakır. At gider Bâbâ Tâhir’in bulunduğu Tekke’nin önünde durur. Şah Huşin, Bâbâ Tâhir’i daha önce duymuştur. Ancak kendisini yakından tanımak ister. İnsanın takvalık derecesinin dünya malına karşı olan sevgisinden belli olduğunu bilen Şah Huşin, Bâbâ Tâhir’e oldukça kıymetli olan birtakım mücevherat ve bir miktar da para teklif eder. Bunun üzerine Bâbâ Tâhir ona, “Ben senin sevgin ve cemalin dışında hiçbir şey istemem” der. Şah Huşin, ona “Kusura bakma, seni denemek istedim; eğer teklifimi kabul etseydin iyiler zümresinden ayrılmış olurdu” der (Yıldırım, 2013, 29).

Yukarıda verilen menkıbelerden de anlaşılıyor ki Bâbâ Tâhir, döneminin arif ve mutasavvıf şahsiyetlerindedir.

4. Bâbâ Tâhir’in Edebî Kişiliği

Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın hayatı ve eserleri üzerine yapılan bu çalışmanın gayesi onun klasik edebiyattaki yerini belirlemek ve eserlerini tanıtmaktır. Bâbâ Tâhir, ilk dönem klasik edebiyatın edip ve şairlerindedir. Kendisinden sonra gelen edip ve şairleri etkileyen Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân, dünyaya meyil etmeyen, mücerret ve fakir bir hayatı yani kalenderî bir yaşam tarzını seçen bir dervıştır. Bu başlık altında Bâbâ Tâhir’in dili, üslubu ve şiirlerinde kullandığı mahlasları üzerinde durulacaktır.

4.1. Dili ve Üslubu

Bâbâ Tâhir, dübeytî nazım şeklindeki şiirlerini, yaşamını sürdürdüğü bölge halkının diliyle yani Lorî lehçesiyle yazmış bir sufidir. Onun şiirleri duygu yüklüdür yani lirik türündedir. Şair, şiirlerinde ağır, manası zor anlaşılabilir kelimeleri kullanmaktan kaçınmış, süslü cümleler kurmaktan imtina etmiş, edebî sanatları da çok az kullanmıştır. Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın böyle bir metodu benimsemesinin altında kanaatimizce, kendisini yapmacık bir hayattan uzak tutma arzusu, yani dünyanın süsüne ve cazibesine kapılmadan kendisini olduğu gibi manevî âleme gösterme arzusudur. Dünyanın cazibedar ve debdebeli hayatı, gözlerini kamaştırmadığından olsa gerek, yapmacıktan kaçınmış, sözü sanatlı söyleme kaygısından kaçınmış, dolayısıyla dübeytîlerini yazıya dökerken hedef kitle olarak halkı seçmiş ve onların duygularına hitap etmiştir. Onun bu samimi duygularından dolayı olsa gerek, yaklaşık bin yıl önce yaşamış olmasına rağmen unutulmayan ve eskimeyen şair ve mutasavvıflar arasına girmiştir.

Bâbâ Tâhir, dübeytîlerini ve gazellerini aruz vezni ile yazmıştır. Dübeytîler üzerinde yaptığımız çalışma neticesinde onun, aruz veznini mahirane bir şekilde kullandığını tespit ettik. Bâbâ Tâhir, dübeytîlerini Lorî lehçesiyle yazdığını daha önce ifade etmiştik. Ancak yazılan bu dübeytîler, sonraları derlendiğinden dilden dile aktarılırken bazı değişikliklere uğraması kaçınılmazdır (Zerrînkûb, 1376 H.Ş. , 181-187). Bugün elimizdeki dübeytîlerin dilinde görülen birtakım farklılıkların sebebi işaret ettiğimiz noktanın rolünün büyük olduğu kanaatini taşımaktayız.

Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın dübeytîlerinin dili ne kadar sade ise anlam bakımından da bir o kadar derinliktir yani sehl-i mümteni tarzında yazılmıştır. Şair, şiirlerinde dünyanın mahiyetinden ve âdemoğlunun garipliğinden bahsederken aslında kendi yalnızlığını ve perişanlığını dile getirmiştir. Bâbâ Tâhir’in dübeytîlerinde sevgi dolayısıyla sevgiliye kavuşma arzusu vardır, bize göre dile getirdiği sevgi ve sevgili ise dünyevi değil manevî sevgi yani Allah’a kavuşma sevgisi ve hasretidir.

Bâbâ Tâhir, dübeytîlerinde sevgisini dile getirirken kullandığı kavram, simge ve semboller daha çok mecazi aşkı dile getirmek için kullanılanlardır. Şairin, dilini sade tutmak istemesinden kaynaklı bu kavramları kullandığı kanaatini taşımaktayız. Mesela şair, aşağıdaki beyitte “*Suxen wa te keren, wa te neşîwend/* Seninle oturup se-

ninle sohbet edenler” derken bize göre kast ettiği mana ‘teheccüd namazı’ nı kılmaktır yani âşık olduğu Cenabı Hak ile hasbihal etmektir. İlahi mana da maşukla hasbihal etmenin yollarından birisi de teheccüd namazını kılmaktır. Çünkü gecenin bir vaktinde ancak âşık olanlar kalkıp maşukuyla kelam etme ihtiyacını hissederek. Bâbâ Tâhir, maksadını dile getirmek için günlük hayatta kullanılan kelam, imge ve sembollerden de istifade etmiştir.

Dübeyfînin Lorîcesi

Xwoşa anan ke her şaman tû wînenend

Suxen wa te keren, wa te neşînenend

Gerem desres nebî ayem te wînem

Beşum anan bewînem ke te wînenend

(Yıldırım, 2013, 120)

Dübeyfînin Türkçesi

Ne şanlıdır her gece seni görenler

Seninle oturup seninle sohbet edenler

Eğer seni görmek elimden gelmiyorsa

Gidip göreyim seni gören kim iseler

Lorî lehçesinin yanında iyi derecede Farsça ve Arapça bilgisine de sahip olduğu Arapça telif ettiği *el-Kelimâtu'l-kisâr* adlı eserinden anlaşılan Bâbâ Tâhir’in edebî yönünü anlamamızı kolaylaştıran diğer bir veri de söz konusu bu eserdir. Müellif, tasavvuf konulu bu eserinde edebî yönünü öne çıkarmış ve fikirlerini kısa cümlelerle veciz bir şekilde ifade etmiştir. Eserinde fiil cümlelerinden ziyade isim cümlelerini kullanmış, kurduğu cümlelerde tekellüfe yer vermemiş, uzun cümleler kurmaktan kaçınmış, en önemlisi de meramını kısa cümlelerle ifade ederek halkın onları ezberlemelerini ve ona göre hayatlarını idame etmelerini sağlamayı amaçlamıştır.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Bâbâ Tâhir, şair olduğunu ifade etmek için dübeyfî türünde şiir söylememiştir bilakis, Allah’a olan muhabbetini ve aşkını dile getirmek gayesiyle şiiri bir araç kullanmıştır. Yine Bâbâ Tâhir, *el-Kelimâtu'l-kisâr* adlı eserini büyük bir edip olduğunu ifade etmek maksadıyla vücuda getirmemiş bilakis bu eseriyle kâmil insan olmanın yollarını anlatmayı hedeflemiştir.

4.2. Lakabı ve Mahlası

Lakap kelimesi Arapça “lak-ka-be” fiilinden türeyen bir isim olup sözlüklerde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Şemseddin Sami “bir adamın ism-i aslisinden başka hem namlılardan tefrik olunmak için ba’de bi’l-munasebe ta’yin eden diğer ism-i ki onunla *şöhreti olunur.*” (Sami, 1998, 1243) diye tarif ederken Develioğlu “bir kimseye, kendi asıl adından başka takılan ad” (Develioğlu, 2007, 541) diye tanımlamaktadır.

Mahlas kelimesi de Arapça “ha-le-se/ yah-lu-su/ hu-lûs” fiilinden türemiş bir isim olup sözlüklerde “emin, güvenilir yer, saflık, halislik, gönül temizliği, kaçma, kurtulma, sığınma” gibi anlamlara gelmektedir. Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde hemen hemen aynı anlama gelen tarifler yapılmıştır. Örneğin Şemseddin Sami *Kamûs-ı Türkî*’de “*Şairin şiirde itihaz ettiği isimdir ki gazelin nihayetinde zikri adet olmuştur, Herkesin ismine ilave dem olunan ikinci isim ki bir sıfattan ibarettir.*” şeklinde tarif etmektedir (Sami, 1998, 1310). Kısaca mahlas, şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma ada verilen isim şeklinde tarif etmek mümkündür.

Lakap ile mahlas kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldıkları olmuştur. Yukarıda verilen anlamlardan da anlaşılıyor ki lakap, bireyin halk arasında tanınmasını sağlayan ve içinde belli başlı amaçlar barındıran takma bir addır, mahlas ise şairlerin şiirlerinde kullandıkları müstear isimleridir. Toplum içerisinde yaşayan belli başlı bazı şahsiyetlere çeşitli lakaplar takılmıştır ya da şairler birtakım nedenlerden dolayı şiirlerinde asıl isimlerini zikretmek yerine mahlas kullanmışlardır. Bu tür kullanımlara “Zembilli” lakabıyla meşhur olan Şeyhülislam Ali Efendi (ö. 932/1526),

“Tiryâkî” lakabıyla meşhur olan Hasan Paşa (ö. 1017/1608) ve “Nişani ve Mela” mahlasını kullanan Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Cezerî’yi (ö. 1050/1640) örnek vermek mümkündür. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Bâbâ Tâhir için de bazı lakap ve mahlaslar kullanılmış, kendisi de gerek dübeytilerinde gerekse gazellerinde bu lakap ve mahlasları kullanmıştır. Aşağıda gerek Bâbâ Tâhir için kullanılan lakaplar ve gerekse bizzat kendisinin kullandığı mahlaslar dübeytilerinden ve gazellerinden yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Lorî Lakabı

Lorî lakabı Bâbâ Tâhir için kullanılan bir lakaptır. Kendisinin Lorîstan bölgesinde doğması, ömrünün tamamını bu bölgede geçirmesi ve söz konusu bölgenin Lorîstan diye adlandırılması hasebiyle Lorî lakabıyla anılmıştır (Zerîn Kûb, 1377, 500). İran’ın bir eyaleti olan Lorîstan bölgesinin doğusunda Rûdsezar, batısında Irak, kuzeyinde Hersin ve Nihavend şehirleri, güneyinde de Huzistan bulunmaktadır. (Öngör, 1959, 520).

Bölgede yaşayan halkın çoğunluğu Lor’dır. Lorların etnik kökenleri ve konuştukları dil hususunda değişik fikirler bulunmaktadır. Kürt Tarihçi Şerefhan Bidlisi’nin (1543?-1643?) Farsça kaleme aldığı ve *Şerefname* diye bilinen *Tevârih-i Kadîm-i Kürdîstân* adlı eserinde Lorların Kürt olduklarını söyledikten sonra Kürtleri “Kurmanc, Lor, Kelhor ve Goran” diye dört ana guruba ayırmaktadır (Emir Şerefhan, 23-24). Farsların ve Kürtlerin tarihini, edebiyatını, coğrafyasını ve kültürünü araştıran şarkiyatçı Vladimir Minorsky (1877-1966) Mes’ûdî’yi (ö. 345/956) kaynak göstererek Lorların Kürt olduklarını nakletmektedir (Minorsky, 1965, 7/83). Bu görüşü Mes’ûdî’nin haricinde Yakut el-Hamevî (ö. 626/1299) de “*Mu’cemu’l-Buldân*” adlı eserinde İran’ın Loristan eyaletinde Kürtlerin yaşadığını dile getirmektedir (Hamevî, 1397, 5/16). Bunu destekleyen bir başka tarihçi de İbn Havkal’dır (ö.377/978). O’da Loristan bölgesinde çoğunlukla Kürtlerin yaşadığını (İbn Havkal, 1938, 257) ifade etmektedir. Ebu’l-Fidâ (ö.732/1331) da Loristan eyaleti hakkında şu bilgileri vermektedir: “Lor, Huzistan’ın bir nahiyesidir, bu bölgede Loristan diye adlandırılan bir dağ da bulunmaktadır. Loristan veya Lor Dağı, Tustar ile Huzistan arasında olup altı günlük mesafededir. Bu dağlarda çoğunlukla büyük Kürt toplulukları ve onların hükümdarları yaşamaktadırlar...” (Ebu’l-Fidâ, 1840, 313). Osmanlı İmparatorluğunun meşhur dilbilimcisi Şemseddin Sâmî (ö.1321/1904) “*Kamûsu’l-Alam*” da Loristan ve Lor maddesinde şu bilgilere yer vermektedir: “*İran’da Horasan ile İsfahan arasında ve Horasandan ma’dûd bir yer olup, bu memlekette sakin olan Kürd akvamından bir kavmin ismiyle müsemma olduğu coğrafiyun Arap asarında mesturdur. Yakut Hamevi, bu memleketin ahiren Horasandan tefrikiyle cibalden ma’dûd ayrıca bir hatta ‘ad olduğu ilave edip el-yevm Loristan denilen yerdir.*” (Sami, 1316, 4011). Ziya Gökalp (1876-1924) ve diğer bazı araştırmacılar da Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân’ın dübeytilerini Lor lehçesiyle yazdığını ve Lorların, Kürtlerin bir parçası olduklarını söylemektedirler (Feylî, 2009, 146-147). Diğer bazı araştırmacılara göre de Loristan eyaletinin ilk sakinleri Kürtler iken sonraları bu halk Türkleştirilmiştir. (Öztuna, 1976, 23/100).

4.2.2. Tâhir Lakabı ve Mahlası

Arapça bir kelime olan Tâhir kelimesi sözlüklerde “temiz, pak, abdest ve guslü bozan şeylerden beri olan” anlamına gelmektedir (Sami, 1998, 873). Söz konusu isim Bâbâ Tâhir’in gerçek adıdır. O, bu ismi gerçek adının yanında şiirlerinde mahlas olarak da kullanmıştır. Aşağıda verilen her iki dübeytîde de şair, “Tâhir” ismini hem isim hem de mahlas olarak kullanmıştır.

Dübeytînin Lorçesi

*Şew taret bewînim xahîş ez pey
Şude kewn û mekan ez xiqetet hey*

Dübeytînin Türkçesi

Karanlık geceni göreyim ricası senden
Nesne ve mekânın var olması senden

Heqîqet bişnew ez Tâhir ke gerdi
Be yek "kun" xiqetî kewn û mekan tey
 (Yıldırım, 2013, 378).

Sen işin hakikatini Tâhir'den duy ki
 Bir "ol"unla her şey yaratılışı senden

Nigarê tazexîzê mû kuca yî?
Be çeşman surmerîzê mû kuca yî?
Nefes ber sîneyê Tâhir resîde
Demê murden ezîzê mû kuca yî?
 (Yıldırım, 2013, 386).

Ey yeni filizlenmiş yârim neredesin?
 Göze sürme çekmiş yârim neredesin?
 Tâhir artık son nefesini vermektedir
 Artık ölüm vaktidir, azizim neredesin?

4.2.3. Bâbâ Tâhir Lakabı ve Mahlası

Bâbâ lakabı, soy ve nesep ilişkisinden azade bir şekilde sevgi, saygı ve hi-maye etmek gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinde bu kavramın kullanıldığına dair elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak 10. yüzyıldan itibaren tarikat şeyhleri ve münzevi sufiler bu lakapla anılmaya başlanmışlardır (Uludağ, 1991, 4/365). Bâbâ lakabı süreç içerisinde bazı tarikat şeyhlerine, bu şeyhlerin tayin ettiği halifelere, mutasavvıflara ve meczup diye nitelenen şahıslara verilen bir unvandır. Bu unvanla anılanlar, genellikle belli bir olgunluğa eriştiklerinde halk nezdinde saygı görürler (Cebecioğlu, 2014, 61). Bâbâ lakabı, Anadolu'da Ehl-i Hak, Melameti, Bektaşî, Haydarî vb. tasavvuf ehlî şahsiyetler için özellikle de Kalenderî şeyhleri için yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Yıldırım, 2013, 14-15). Bâbâ Tâhir, Ehl-i Hak ve Kalenderî şeyhi olduğundan baba lakabını şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır. Bâbâ Tâhir-i 'Uryân bir gazelinde şöyle diyor:

Gazelin Lorçesi

Mû ez rûzê ezel Tâhir bizadem
An ez rûnam Bâbâ Tâhir estem
 (Yıldırım, 2013, 53).

Gazelin Türkçesi

Ben ezelden beri Tâhir (pak) doğdum
 Bu nedenle ismen Bâbâ Tâhir oldum

4.2.4. 'Uryân Lakabı ve Mahlası

Bâbâ Tâhir, şiirlerinde sıklıkla 'Uryân mahlasını kullanmıştır. Arapça "erâ -ye' râ -'urâ" fiilinden türeyen ve sıfat olarak kullanılan 'Uryân kelimesi sözlüklerde "çıplak, örtüsüz, elbisesiz, soyunmuş, arınmış, kurtulmuş" manalarına gelmektedir (Sami, 1998, 934). 'Uryân lakabı, daha çok Kalenderî şeyhleri tarafından kullanılmıştır (Ocak, 2016, 72). Bir Kalenderî şeyhi olan Bâbâ Tâhir de şiirlerinde 'Uryân lakabını mahlas olarak kullanmıştır.

Dübeyfînin Lorçesi

Nezûnem rût û 'Uryânım kî kerde
Xwudim cellad û bî cûnum kî kerde
Bide xencer ke ta sîne kunem çak
Bebînem işq ber cûnum çi kerde
 (Yıldırım, 2013, 286).

Dübeyfînin Türkçesi

Bilmiyorum beni kim çıplak yapmış
 Celladım benim kim canımı almış
 Bir hançer verin de yarayım sinemi
 Ki göreyim aşk bana neler yapmış

Bâbâ Tâhîr'in şiirlerinde 'Uryân lakabını kullanmasıyla alakalı araştırmacılar bazı görüşler ileri sürmüşlerdir, bunlardan bazıları şöyledir:

Bâbâ Tâhîr, dünya malına kıymet addetmeyip dünyadan elini eteğini çekip, oldukça karasal bir iklime sahip olan İran'ın Hemedân şehrinde ömrünün büyük bir kısmını kulûbe ve mağaralarda geçirdiği ve dervişane bir hayatı yaşadığından bu lakabı kendisi için kullanmıştır (Rûhânî, 1386, 1/65-66). Bazı araştırmacılara göre de bu lakap, el yazmalarında kayıt altına alınırken yanlış yazılmıştır. Kelimenin aslı, "azad ve şerif" anlamına gelen "aryan" iken yazıya geçirildiği esnada sehven "Uryân" diye yazılmıştır (Yıldırım, 2013, 16). Bir başka görüşe göre de Bâbâ Tâhîr, dış görünüşüne önem vermeyip üstü başı yırtık bir halde çarşı ve pazarlarda dolaşmasından kaynaklı kendisine bu lakap verilmiştir (Rûhânî, 1386, 1/65-66). Bâbâ Tâhîr hakkında nakledilen bir diğer menkıbeye göre de kendisi bir kış mevsiminde Hemedan'daki medresenin bahçesinde bulunan havuzun buzlarını kırıp sabaha kadar içinde kaldığından dolayı bu lakabı kullanmıştır (Yıldırım, 2013, 16). Yine başka bir rivayete göre de Bâbâ Tâhîr'in kış mevsiminde Hemedan'daki medresenin bahçesinde bulunan soğuk havuzun içinde sabaha kadar kalması neticesinde vücudu kimsenin yanında oturamayacağı kadar ateşlenir. Bundan ötürü de kendisi için "Uryân" yani çiplak lakabını kullanır (Resul, 2012, 97-98).

4.2.5. Hemedanî Lakabı ve Mahlası

Hemedan şehri; gerek tarihi açıdan ve gerekse coğrafi ve stratejik açıdan oldukça önemli bir şehirdir. İran'daki bir şehrin ismi olduğu gibi içinde bulunduğu eyaletin de adı olan Hemedân şehri, Elvend dağının doğu eteklerinde 1960 m yükseklikteki bir ova üzerine kurulmuştur. Hemedân eyaletinin kuzeyinde Azerbaycan ve Kazvin, güneyinde Irak bölgesi, doğusunda Sâve, batısında ise Kirmanşâh bulunmaktadır. Bu şehir, eski çağlardan bu yana önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Irak'tan Kafkasya'ya, Horasan ve Türkistan'a giden ticaret ve askerî yolların üzerinde bulunması bu şehrin önemini bir kat daha arttırmıştır (Belâzurî, 2013, 352; Mirza Bala, 1964, 5-1/420).

Hemedân'da doğan, yaşamını orada sürdüren ve vefat eden Bâbâ Tâhîr-i 'Uryân, doğduğu, büyüdüğü ve vefat ettiği bu şehre, iç âleminde çok değer verdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek kendisine Bâbâ Tâhîr-i Hemedânî de denilmiştir (Fehrayî, 1387 H.Ş. , 11). Aşağıdaki dübeytîde de görüleceği üzere Bâbâ Tâhîr, Hemedânî mahlasını kendisine hem lakap ve hem de mahlas olarak kullanmıştır:

Dübeytînin Lorçesi

Mû an espîdebaz em Hemedanî

Lane der kûh darem der nihânî

Be balê xwud perem kûhan be kûhan

Be çengê xwud kerem nexçîrbânî

(Yıldırım, 2013, 350).

Dübeytînin Türkçesi

Ben Hemedanlı beyaz şahinim

Dağın tepesine yuvamı kurmuşum

Kanatlanıyorum dağdan dağa

Pençelerimle avcılık yapar olmuşum

Aşağıda Bâbâ Tâhîr'in şiirlerinde geçen lakap ve mahlaslarının istatistikî bilgilerini içeren bir tablo verilmiştir. Tablodaki istatistikî bilgiler, Kadri Yıldırım tarafından *Bâbâ Tâhîrî Uryan Hayatı Görüşleri Divanı* adlı çalışması esas alınarak verilmiştir.

Tablo 1: Lakap ve Mahlas Tablosu

	Tâhir	Bâbâ Tâhir	‘Uryân	Hemedanî	Lorî
Gazel Numarası	1, 2, 3	4	---	---	---
Dübeytî Numarası	43, 187, 280, 288	---	188,	252	---
Toplam	10				

Yukarıda verilen tabloda görüldüğü gibi Bâbâ Tâhir, gazellerinde sadece gerçek adı da olan “Tâhîr” mahlasını kullanmıştır, dübeytîlerinde de “Lorî” ve “Bâbâ Tâhir” mahlaslarını hiç kullanmamıştır. “Tâhîr” mahlasını dört dübeytîde, “‘Uryân” ve “Hemedanî” mahlaslarını ise birer dübeytî de kullanmıştır.

Sonuç

Bâbâ Tâhir, kesin olmamakla beraber 10. yüzyılın sonunda dünyaya gelmiş, 11. yüzyılın ilk yarısında yaşamış tasavvuf ehlî ve Kalenderî Şeyhi olan bir şahsiyettir. O, 19. yüzyıla kadar çok tanınan bir şahsiyet değildi. Bu yüzyıldan itibaren kendisi üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde gerek edebiyat sahasında ve gerekse tasavvuf ehlî içinde tanınmaya başlandı. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Bâbâ Tâhir ile ilgili şu sonuçlara vardık.

Bâbâ Tâhir, sadece bir şair ve edip değil, bununla beraber tasavvuf ehlî bir şahsiyettir. O, dübeytîlerinde ifade ettiği gibi kendisi aynı zamanda Kalenderî bir hayat tarzını seçen bir sufidir. Bâbâ Tâhir-i Uryân, kalenderliği yanında rind ve derviş unvanlarıyla da anılmıştır.

Bâbâ Tâhir, İran’ın Lor eyaletinde yaşamış, dübeytîlerini de Lorî lehçesiyle yazmıştır. Kavmiyeti hakkında araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Kimi araştırmacılar, Lorların Kürt milletinin bir parçası olduğunu dolayısıyla kendisinin de bu millete mensup olduğunu, kimilerine göre de Lorların, Fars milletinden olduklarını bu nedenle kendisinin de Fars milletinden olduğunu savunmaktadırlar. Ancak yaptığımız araştırmalarda bizde oluşan kanaate göre Lorlar, Kürt kavminin bir parçasıdır. Şayet bu kanaatimiz doğru ise Bâbâ Tâhir, Kürt kavmindendir.

Bâbâ Tâhir’in eserlerine bakıldığında onun, Lorî lehçesinin yanında Farsça ve Arapçayı da iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır.

Yaptığımız tahkikatlar neticesinde Bâbâ Tâhir’e ait nazım türünde yazılan dübeytîler ile Arapça nesir türünde kaleme aldığı *el-Kelimâtu’l-kisâr* adlı eserleri olduğunu tespit ettik.

Bâbâ Tâhir, daha çok yazdığı dübeytîleriyle meşhur olmuştur. O, dübeytîlerini aruz kalıbıyla yazmıştır. Bazı dübeytîlerde mahlas kullanmış bazılarında ise hiç kullanmamıştır. Dübeytîlerinde en çok kullandığı mahlas “Tâhir” mahlasıdır, diğer mahlasları ise birer defa kullanmıştır. Dübeytîlerinde tasavvufî konuları sade bir dille anlatmıştır. Bâbâ Tâhir, dübeytîlerinde mecazî aşkın kavram, simge ve sembollerle ilahî aşkı anlatma yolunu seçen şair ve sufi bir şahsiyettir.

Bâbâ Tâhir-i Uryân’ın şiirlerinden anlaşılıyor ki o, Şiiliğe yakın durmaktadır ancak Şii olduğunu söylemek mümkün değildir. Yine dübeytîlerinden anladığımız kadarıyla Bâbâ Tâhir, Ehl-i Hâk’a (Yaresanlığa) yakın bir görüşü benimsemektedir.

Bâbâ Tâhir, nesir türünde Arapça kaleme aldığı *el-Kelimâtu’l-kisâr* adlı eseriyle rızayı ilâhî kazanmanın düsturlarını sıralamıştır. O, bu eserinde tasavvufî yaşam tarzı

ile alakalı birçok sembolü kullanmıştır. Bâbâ Tâhir-i Uryân, *el-Kelimâtu'l-kisâr*'da ilim ve irfanın yanında doğayı sevmenin ve onu korumanın önemini de mahirane bir şekilde dile getirmiştir.

Bâbâ Tâhir, *el-Kelimâtu'l-kisâr* adlı eserinde tasavvufa ait bir takım kavramların tarifini yaparken tasavvuf ehlinin yaptığı tariflere bazen yeni anlamlar eklemek suretiyle farklı bir bakış açısını kazandırma cihetine de gitmiştir. Öreğin tasavvufta önemli bir kavram olan zühdü hem dünyanın hem de ahiretin nimetlerinden sakınmak olarak tarif etmektedir.

Bâbâ Tâhir, *el-Kelimâtu'l-kisâr*'ı dübeytlerin aksine ağır bir dille yazmış, ancak cümleleri süsleme yoluna gitmemiş ve uzun tutmamıştır.

Kaynaklar/References

- Adak, Abdurrahman. *Teşeyên nezmê di edebiyata kurdî ya klasik de*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Algar, Hamid. "Ehl-i Hak". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ateş, Ahmet. "Gazel". *İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Azamat, Nihat. "Kalenderiyye". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahya. *Fütûhu'l-Büldân, Türkçe trc. Mustafa Fayda*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Cevad, Maksûd. *Şerh-i Ahwâl ve Âsâr ve Dubeytîhâ-yi Bâbâ Tâhir-i Uryân*. Tahran: Silsile-i İntişârât-ı Millî, 1. Basım, 1384.
- Deniz, Sebahat. "Dübeyt (Dübeytî) Hakkında". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14 (2006), 77-100. <https://tkidergisi.com/file/dobeyt-dobeyt-hakkinda>
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, (Haz. ve Yayınları, Aydın Sami Güneçyal)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Doski û Selefî, Tehsîn İbrahîm û Hamid Abdulmecid. *Mu'cemu'ş-şu'eraî'l-Kurd*. Erbil: Weşanên Spîrêz, 1. Basım, ts.
- Ebu'l-Fidâ, İmâdu'd-Dîn İsmail b. Muhammed b. Ömer. *Takvîmu'l-buldân*. Paris: Dârü't-Tıbâ'ati's-Sultâniyye, 1840.
- Emir Şerefhan, Bidlisi. *Tevârîh-i Qadîm-i Kürdîstân , (amd. Muhammed Abbasi)*. Tahran: Neşr-i Hedis, 1. Basım, bd.
- Fehrayî, Mustafa. *Bâbâ Tâhir-i Hemedanî*. Tahran: Meşâhîr-i İrani 21, 1. Basım, 1387hş.
- Feylî, Necm Selman Mehdî. *el-Feyliyyûn*. Irak: Dârü Aras Li't-Tıbâ'ati ve'n-Neşr, 1. Basım, 2009.
- Gerdi, Eziz. *Serwa*. Erbil: Weşanên Aras, 1. Basım, 1999.
- Gunâbâdî, Molla Sultan Ali. *Tevzîh-i Şerh-i Fârisi Ber Kelimât-ı Kısâr-ı Şeyh-i Ecel*

- Bâbâ Tâhir-i Uryân*. Tahran: Salih Hüseyiniye Emir Süleymanî Yayınları, 2. Basım, 1955.
- Hal, Şeyh Muhammed. “Bâbâ Tâhir-i Hemedani Meşhûr Be Uryan”. *Govari Korî Zanyârî Kurd* 5/5 (1977).
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Takvîmu'l-buldân* (Nşr., M. Le Baron Mac Guckin De Slane). 6 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1. Basım, 1397.
- Haznedar, Me'rûf. *Mêjûyê Edebî Kurdî*. 7 Cilt. Erbil: Weşanên Aras, 1. Basım, 2001.
- Hidayet, Rıza Kuli Han. *Mecmau'l-fusehâ*, (Nşr. Muzahir Mustafa), 2 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Emîn Kebîr, 1. Basım, 1381.
- İbn Havkal, Ebu'l-Qasim İbn. Hewkal en-Nasibî. *Kitâbu sûreti'l-arz*. Leiden: Matbaâyı Brill, 1. Basım, 1938.
- İbn Manzûr, Celaluddîn Muhammed b. Mukerremu'l-Ensârî. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Me'arif, 1. Basım, 1890.
- Kanar, Mehmet. “Destgirdî, Vahid”. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 9. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Karaca, İbrahim. *Ehl-i Haklar'da Kültürel Hayat*. Kayseri: Erziyes Üniversitesi, 2020.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Komisyon. *Mu'cemu'l-Vasid*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Kur'an-ı Kerim. *Alî İmran*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Leszczynski, Georg Léon. “Bâbâ Tâhir Uryan'ın Rubaileri ve İlahi Aşkın Gözyaşları”, *Ezidi, Kızılbâş, Yaresan Kürtler Belgelerle Kürdistan'da Gizli Dinler*, (Haz., Mehmet Bayrak, Çev., Salman Kanar). Ankara: Özge Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Minorsky, Vladimir. “Bâbâ Tâhir Uryan”. *İslam Ansiklopedisi*. 2/166-170. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Minorsky, Vladimir. “Lurlar”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 7. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1965.
- Mirza Bala. “Hemedân”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 5-1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Muallim Naci. *Istılâhât-ı Edebiyye, A. Yekta Saraç (haz.)*. İstanbul: Risale Yayınevi, 1. Basım, 1996.
- Narmîn, Mohammed Hussein. *Dı el-Kelîmatu'l-Qisara Bâbâ Tâhirê Hemedanî da Taybentmendiyên İrfanî*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, 2019.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler XIV-XVII. Yüzyıllar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Öngör, Sami. *Coğrafya Sözlüğü*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1. Basım, 1959.

- Öztuna, Yılmaz. “Loristan Atabeyleri”. C. 23. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- Öztürk, Mürsel. “Rubai”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Pala, İskender. İstanbul: Kapı Yayınları, 23. Basım, 2013.
- Râvendî, Necmeddin Ebû Bekir Muhammed b. Süleyman. *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, Çeviren: Ahmed Ateş. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 1999.
- Resul, İzzetin Mustafa. *Mêjûyi Edebî Kurdî*. Suleymaniye: Le ser erkê Farûkî Mela Mistefa, 1. Basım, 2012.
- Rûhânî, Bâbâ Merduh. *Tarih-i Meşahîr-i Kurd Urefa-Ulema-Udeba-Şuara (Amd., Muhammed Macid Merduh Rûhânî)*. 3 Cilt. Tahran: Çâp Surûş, 1. Basım, 1386.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûsi Türkî*. İstanbul: Alfa Yayın Evi, 1. Basım, 1998.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûsu 'l-a 'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1. Basım, 1316.
- Secâdî, Aladdin. *Mêjûyi Edebî Kurdî*. Senedec: İntişaratê Kurdistan, 1. Basım, 1389.
- Sönmez, Nesim. “Bâbâ Tâhir-i ‘Uryan’ın Eserlerinde Bireysel ve Toplumsal Eleştiri”. *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü Ve Tahammül Ahlâkı-II Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2021.
- Sönmez, Nesim. *Dîwana Şêx Muşerrefê Xînûkî*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Şahin, Haşim. “Menâkıbnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/112-114. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Şivan, İbrahim Ehmed. *Gotekurtekanê Bâbâ Tâhiri Hemedânî*. Erbil: Çaphaneyî Zankoyi Selehâddin, 1. Basım, 2006.
- Takane, Ahmet. *Bâbâ Tâhiri Hemedânî Jıyan û Berhemî*. Erbil: Weşanên Aras, 1. Basım, 2008.
- Temo, Selim. *Kürt Şiiri Antolojisi*. 2 Cilt. İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Uludağ, Süleyman. “Bâbâ”. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Yasmî, Reşid. “Bâbâ -i Şâirân”, *Bâbâ Tâhîrnâme: Hefde Güftâr ve Güzine-i Eş‘âr*, (Der., Pervîz Azkaî). Tahran: İntişârât-ı Tûs, 1. Basım, 1375.
- Yavuzer, Mehmet Nur. *Bâbâ Tâhir Di Wêjeya Kurdî De*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yazıcı, Tahsin. “Bâbâ Tâhir-i Uryan”. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 4/371-371. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Yazıcı, Tahsin. “Hemedan”. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17/183-185. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

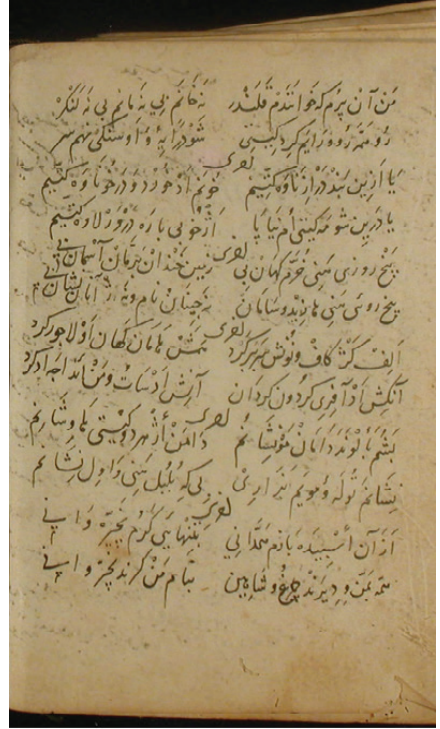
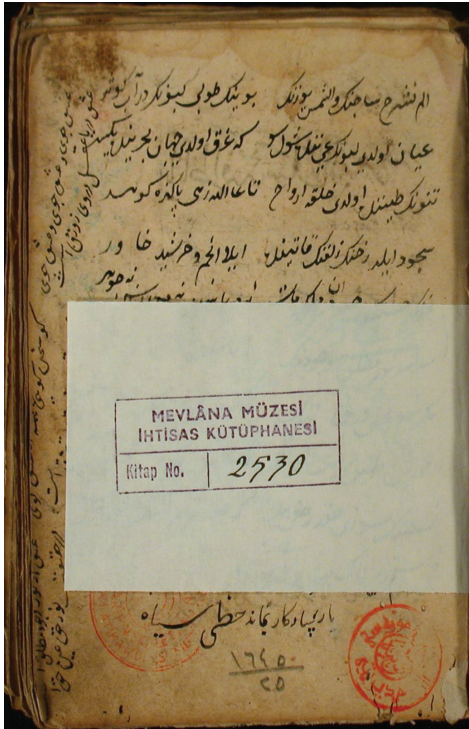
Yıldırım, Kadri. *Bâbâ Tâhirê Uryan: Hayatı, Görüşleri, Dîwanı*. İstanbul: Avesta Yayınları, 1. Basım, 2013.

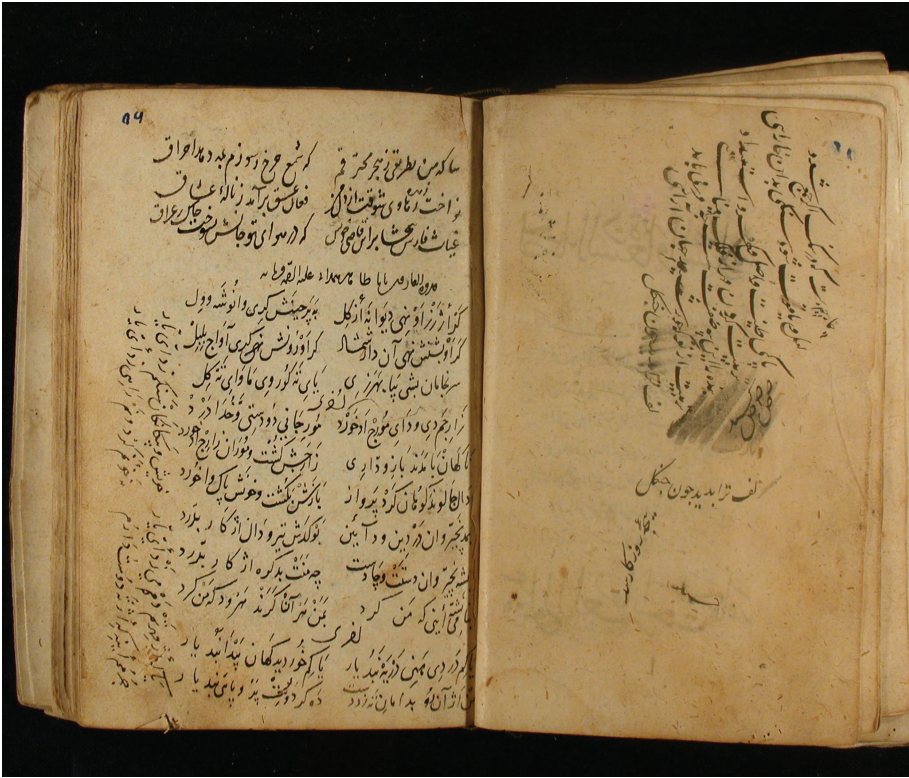
Zeki Bey, Mehmed Emin. *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri /Meşâhîrê Kurd û Kurdîstân*, (Çev., M. Bâbâ n M. Yağmur, S. Kutlay). Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1. Basım, 2005.

Zerîn Kûb, Abdülhuseyn. *Tarîh-i Merdûm-i İrân Ez Zebân-ı Sâsâniyân Tâ Pâyan-ı Âl-i Büveyh*. Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emir Kebîr, 1. Basım, 1377.

Zerrînkûb, Ebdülhuseynê. *Custucû der Tesewîfê Îrân*. Tahran: Mueseseê İntişaratê Emîrkebîr, 5. Basım, 1376hş.

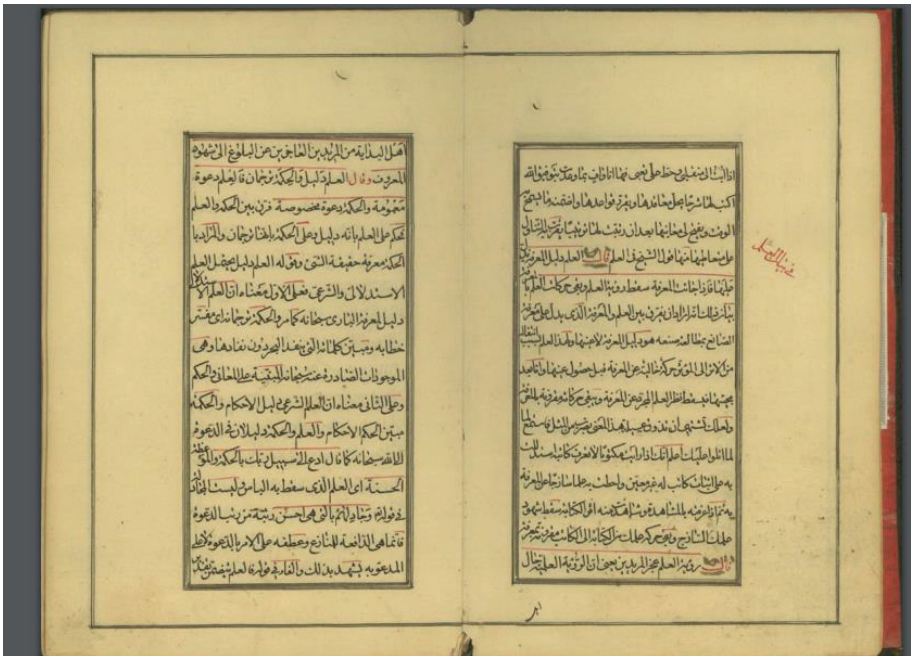
Ek/Appendix

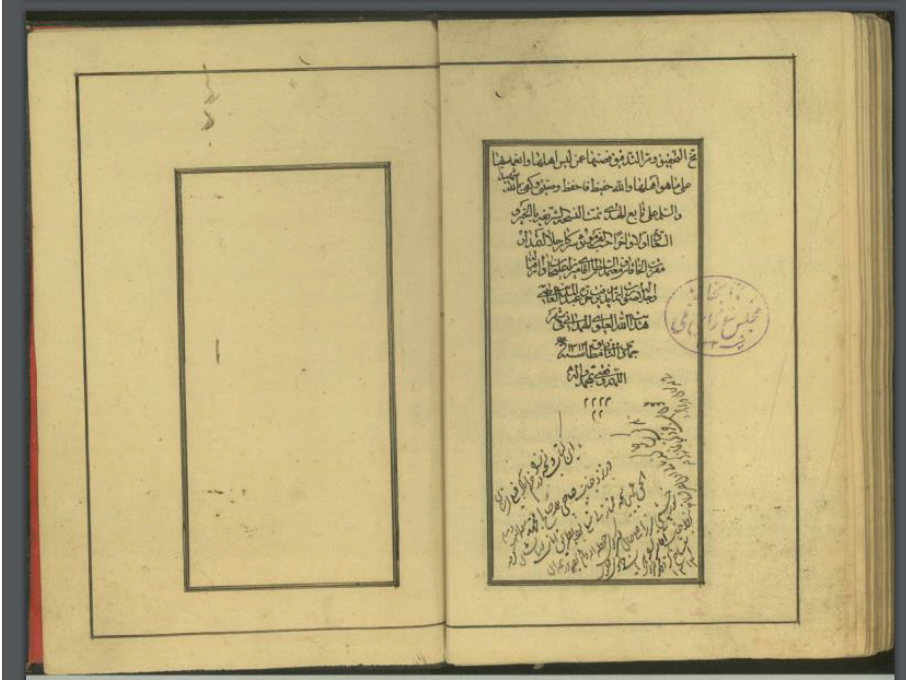

EK 1: Dübeytilerinin Bahuddin Kumi'ye ait Konya Etnografya Müzesindeki orijinal nüshasından birkaç örnek (Yavuzer, 2016, 306-308)

EK 2: el-Kelimâtu'l-kisâr'ın Aynülkudât el-Hemedâni'ye ait Tahran Kitaphane-i Meclis-i Şura-yı Milli'deki orijinal nüshandan birkaç örnek (Narmîn, 2019, 70-73)